

P+

SPECIAL

Jaargang 15
week 10 | 2017

Derde golf in
duizend jaar

De opkomst en ondergang van
burgercollectieven

Tine de Moor, hoogleraar 'Instituten voor Collectieve Actie in Historisch Perspectief': "Aan elke golf van burgercollectieven in de geschiedenis ging eerst een periode van versnelde ontwikkeling van de vrije markt vooraf, zoals privatisering van gemeenschappelijk bezit. Ook nu weer."

Meer dan 5000 bezoekers telde een webbericht van P+ over de derde golf van burgercollectieven in de wereldgeschiedenis. En dat is veel. Hoogleraar Tine de Moor (1975) van de Universiteit Utrecht raakt met haar studie over 'the commons' een zenuw. Hoe kan het dat burgers elkaar opnieuw opzoeken en door het hele land heen coöperaties op allerlei gebied oprichten? Waarom gebeurde dit eerder? En waar gingen de eerste twee golven aan ten onder?

De opkomst en ondergang van burgercollectieven

De eerste golf: 1000 - 1600

Gilden, marken, begijnhoven, waterschappen

Over de opkomst: "De steden in de Middeleeuwen begonnen te groeien. In de nieuwe markteconomie werd arbeid steeds meer verhandeld, in ruil voor geld. Dat was reden voor beroepsbeoefenaren om zich te bundelen in gilden, om zo krachtiger te kunnen onderhandelen met machtige autoriteiten.

De eerste beroepsgroep van koopmansgilden ontstond in de elfde eeuw in Tiel, de ambachtsgilden volgden een eeuw later: timmerlieden, metselaars, kleermakers, lakenwevers, de schutterij zoals geportretteerd op de Nachtwacht van Rembrandt. Om de kwaliteit te garanderen en onderling een minimumprijs van het werk af te spreken, kwamen er statuten. Er ontstond een eigen opleiding, van meester tot gezel.

Op het platteland bestond het gemengd bedrijf: akkerbouw en veeteelt tegelijk. Dat laatste was nodig om de grond te bemesten. De koeien liet men grazen op onontgonnen terrein, ook eigendom van heren en edelen. Om het samen gebruiken van dit weideland te regelen ontstonden markegenootschappen. De leden bepaalden onderling onder welke voorwaarden het vee op deze 'gemene gronden' mocht grazen. Om *free riders* onder de boeren onder controle te houden, legden de genootschappen beperkingen op. Er werd bijvoorbeeld bepaald dat de melk van de koeien die graasden op een gemene weide niet buiten het dorp verkocht mocht worden."

Over de ondergang: "Wie het langst overleefden, waren de markegenootschappen die de meeste tijd staken in beraadslaging met de leden. Het eerst verdwenen de genootschappen die de meeste tijd besteedden aan het opleggen van sancties voor wie zich niet aan de regels hield. De reden: het naleven van sancties is duur, want straffen opleggen betekent dat je die ook moet uitvoeren. Dat kan een moeizaam proces zijn. Wie voerde ze uit? Daar was in een gemeenschap niet veel animo voor, want je maakte je er niet populair mee. Het loonde veel meer om tijd te steken in het bijeen brengen

Kermis van Sint Joris, Johannes of Lucas van Doetechum, naar Pieter Brueghel (I), 1557 - 1561.

van de leden om de sociale cohesie te versterken. Een wijze les.

Bijzonder waren ook de begijnhoven in de laatmiddeleeuwse steden. Dat waren straten of zelfs hele stadswijken waar vrouwen woonden die als alleenstaanden naar de stad waren getrokken om daar werk te zoeken. Ik vermoed dat zulke vrouwen in die tijd niet veilig waren voor mannen. Dat probleem werd beperkt door samen te gaan wonen en hun gemeen-

schappen met een religieus sausje te overgieten, in die tijd het katholicisme. Met de Reformatie zijn deze hoven in Noord-Nederland veelal verdwenen. Tijdens de Franse Revolutie verloren gilden en markegenootschappen al snel hun juridisch bestaansrecht. Waterschappen, ontstaan in de dertiende eeuw, bestaan tot op de dag van vandaag, maar werden later onder de hoede van Rijkswaterstaat gebracht." >

De tweede golf: 1880 - 1920

Coöperaties van boeren, banken en ook vakbonden

Over de opkomst: “De golven van burgercollectieven ontstaan als reactie op liberalisering en privatisering. Alsof het een correctie is op een ontwikkeling die te ver is doorgeslagen. Maar het is ook weer niet zo dat de geschiedenis zich simpelweg herhaalt: zo eenvoudig is het niet. Al in de achttiende eeuw, ten tijde van het Verlichtingsdenken, wordt het private eigendom naar voren geschoven als hét middel bij uitstek om economische groei te stimuleren. De opkomst van de natiestaten in de negentiende eeuw versterkte dit denken. Door gemeenschappelijk eigendom van land of andere productiemiddelen zou men zich niet genoeg inspannen.

De tegenreactie bleef niet uit. In 1811 werd op het Friese platteland bij Achlum het eerste coöperatieve waarborgfonds opgericht, de grondlegger voor het huidige verzekeringsconcern Achmea. De echte golf van collectieve actie kwam echter pas tegen het einde van de negentiende eeuw.

Ook kwam er een reactie op de industrialisatie, door arbeiders die zich begonnen te verenigen in vakbonden en een beter loon en betere arbeidsomstandigheden eisten.

Ook de boeren deden weer mee, dit keer op initiatief van de Duitser Friedrich Wilhelm Raiffeisen. Hij stichtte een coöperatieve bank die het eigendom was van boeren, die op deze manier geld konden sparen en aan elkaar konden uitlenen. Dit is de ontstaansperiode van de reuzen van vandaag, zoals de Rabobank, die voortkomt uit de Raiffeisenbank en de Boerenleenbank.”

Over de ondergang: “Deze golf van nieuwe instituties voor collectieve actie zou aanhouden tot ongeveer 1920. Bijzonder is dat heel veel kleine organisaties uit deze golf later fuseerden, waardoor uiteindelijk hun aantal afnam: ongeveer een vijfde. Maar daar zitten wel wereldspelers tussen, zoals de zuivelgigant FrieslandCampina, met zeventienduizend aangesloten boeren. Dat was in de tijd van de gilden nog niet zo: deze bleven altijd een beperkt aantal leden hebben. De FNV, ontstaan uit vele verschillende vakbonden, telt nog steeds meer dan een miljoen werknemers als lid.”

De eerste mei-viering, het feest van de sociale beweging van een eeuw geleden waar onder andere de FNV uit voortkwam, een prent van Albert Hahn (1877-1918).

De derde golf: 2005 - heden

Coöperaties van energiegebruikers, zorg, voeding, glasvezel

Over de opkomst: “Die begon niet met de bankencrisis, zoals veel mensen denken, maar daarvoor al. Deze golf begon ook niet in grote steden als Amsterdam, ook al denken ze daar dat zij het hebben uitgevonden. Het is juist op het platteland in de krimpregio's waar de eerste en ook de meeste collectieven ontstaan. Het begint juist in Ulrum. In de stad kun je alles nog krijgen, maar diep in de provincie wordt de schaarste het eerst gevoeld. Geen scholen meer, geen winkels, geen bussen. Die collectieven kun je zien als een *early warning system* voor een crisis, voor een ernstig marktfalen.

Ook hier ging weer een golf van privatisering aan vooraf, die begon met de Britse premier Thatcher die ‘het tafelzilver’ verkocht. Dat is in Nederland ook gebeurd, door privatisering van energiebedrijven en andere staatsbedrijven als de PTT. Ook begon de afbouw van de verzorgingsstaat. Als reactie hierop worden deze jaren weer coöperaties opgericht. Op het gebied van duurzame energie zijn het er al honderden. Ze zijn zowel gericht op het opwekken van stroom als het samen inkopen van energie bij marktspelers. Er zijn tal van initiatieven in de zorg, variërend van ouderengemeenschappen tot kinderopvangcentra. Maar ook in de voeding zie je dat burgers zich bundelen, van groepen die samen voedsel willen verbouwen tot nieuwe coöperatieve supermarkten. Waar grote aanbieders van glasvezel kabelaanleg in landelijke gebieden te duur vinden, komen burgers samen om alsnog met de aanleg te beginnen. Zelfs Utrechtse prostituees wilden een coöperatie beginnen. Het is dus geen verkapt vorm van communisme die door de overheid wordt georkestreerd, zoals wel eens wordt gedacht. Broodfondsen bijvoorbeeld worden juist opgericht door ondernemende ZZP'ers die de kosten van een ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekering niet kunnen betalen. Vanuit de overheid komt weinig actie om het marktfalen aan te pakken.”

Over de ondergang: “Daar valt nog niets over te zeggen, behalve dat de levensduur van burgercollectieven door de eeuwen heen aanzien-

De Compostbakkers, een recent initiatief van buurtbewoners in Leidschendam, die nu zelf hun GFT-afval composteren, nadat de gemeente stopte met ophalen.

lijk korter is geworden. De duur van het lidmaatschap trouwens ook. Het is bijzonder dat de collectieven van vandaag multi-generatie-nel zijn; oud en jong sluiten zich aan. Ze zijn cross-ideologisch en niet politiek ingekleurd: mensen die op verschillende partijen stemmen werken samen aan een gemeenschappelijk doel. De nieuwe coöperaties zijn ook bereid risico's te nemen en tijd te investeren in het bereiken van doelen. Men keert zich tegen de overprofessionalisering van de bestaande instanties.” ■

•••••
 + TEKST JAN BOM
 + FOTOGRAFIE P+, RIJKSMUSEUM, ALBERT HAHN/IISG
 EN JAN MORSCH
 + ART DIRECTION BUREAU BOUDEWIJN BOER + STUDIO 10
 + UITGEVERIJ ATTICUS BV
 + WWW.P-PLUS.NL

Profiteer ● van de planeet

DUURZAME ENERGIE LOONT

Samen met ruim 630.000 klanten stimuleren wij van ASN Bank al sinds 1960 duurzame vooruitgang. Het mooie is: daar profiteert iedereen van. In de vorm van goed geld én een mooiere wereld. Bij ASN Bank bankier je met respect voor mens, dier en natuur. Onze inzet voor bijvoorbeeld duurzame energie, maar ook voor

een rijkere natuur en betere arbeidsomstandigheden levert een leefbaardere wereld op. Duurzaam bankieren is op termijn in ons aller eigenbelang. En het levert als bonus meteen al een goed gevoel op. Meer weten? Ga naar asnbank.nl voor meer informatie of open direct een betaalrekening.

Zo maakt geld gelukkig | asn bank